

משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
האגף לחינוך יסודי
היחידה לשוויון בין המינים בחינוך

המרכז לחקר הפדגוגיה
שותפותיות אקדמיה-שדה
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
מרכז אبحاث ودراسات تربوية
شراكات بين الاكاديمية وبين الحقل التربوي
جامعة بن غوريون في النقب

המרכז —
להוגנות
מגדרית
— בחינוך

הקול הוגן

הוגנות מגדרית בשיח כיתתי

**פרקטיקה לשיתוף תלמידים ותלמידות
בקידום שיח כיתתי הוגן**

שיתוף תלמידים ותלמידות בקידום שיח כיתתי הוגן

רקע

למידה המאופיינת בהשתתפות ובמעורבות של תלמידים ותלמידות מסייעת לפתח בקבוצה ידע חדש, נורמות של כבוד הדדי והקשבה המכוונת למציאת פתרונות משותפים. תהליכים השתתפתיים מעודדים תלמידים ותלמידות גם לבטא דעות ורגשות, להיחשף למנעד רחב של עמדות ולשקול יחד חלופות בתהליך המטפח כבוד הדדי, אמפטיה והתחשבות באחר.

שלא כמו דיון פתוח אסוציאטיבי שבו תלמידים ותלמידות מתבקשים להביע דעה באופן חופשי ביחס לנושא כלשהו, תהליך של למידה השתתפוטית הוא מובנה ונועד לבדוק לעומק סוגיה או נושא. לתהליך כמה שלבים: בכל שלב תלמידים ותלמידות מתייחסים להיבט אחר של הסוגיה ובוחנים התייחסות לבעלי עניין שונים (למשל המורה, התלמידים והתלמידות) ולחלופות שונות (בין שהם תומכים בחלופה ובין שלא), ובהמשך מתקבל פתרון או החלטות משותפות. בשונה מ"דיבייט", שנועד לחדד הבדלים בין עמדות, למידה השתתפוטית מעודדת תלמידים ותלמידות לבטא דעות ורגשות בתהליך שבו קבוצה מתמודדת יחד עם מטרה מעשית למציאת פתרון או חלופה שכולם יוכלו לקיים.¹⁹

הכלי ההשתתפוטית מיועד לעצב יחד עם התלמידים והתלמידות דרכי פעולה וכללים לשיח הוגן מגדרית שאותם נבחן בשיעורים ובחיים המשותפים בכיתה.

החשיבה המשותפת, סיעור המוחות בו השתתפו גם בנים וגם בנות, תרם להורדת המתח ונוצרה דינמיקה חיובית ופנה בציפייה לראות את האחר ולעשות מאמץ אמיתי שהשיח יהיה יותר הוגן"

מורה בכיתה ו', שהשתתפה במחקר

מטרות הכלי

- < העלאת מודעות בכיתה לחשיבות של הוגנות מגדרית בשיח בכיתה
- < שיתוף התלמידים והתלמידות בניסוח דרכי פעולה וכללים לשיח הוגן מגדרית בתוך הקשר ספציפי של הכיתה
- < מתוך החוזה הכיתתי, ניסוח מטרות אישיות וקבוצתיות ביחס לשיח הוגן מגדרית בכיתה

שאלות שנשאל את עצמנו

- < המצב בכיתה עכשיו?
- < מה צריך להשתנות?
- < איך ייראה השינוי?
- < מה נצליח לקיים יחד?
- < איך נדע שמהו השתנה?

הכלי

1. מה הסיפור שלי? מיפוי דפוסי השתתפות, ציפיות וצרכים אישיים [אישי]
2. מה המצב? שיח בקבוצות קטנות על המצב הנוכחי בכיתה [קבוצתי]
3. איך נשנה את המצב? חשיבה קבוצתית על האופן שבו ניתן לקדם שיח הוגן מגדרי בכיתה: העלאת רעיונות ודרכי פעולה אפשריים [קבוצתי]
4. למה נתחייב? ניסוח הסכמות כיתתיות [מליאת הכיתה]
5. בדיקת הוגנות: מה המצב עכשיו? יצירת סדירות לרפלקציה כיתתית ולרפלקציה אישית [מליאת הכיתה / אישי]

הנחיות ליישום הכלי

שלב א | מה הסיפור שלי? (עבודה אישית)

בשלב הזה כל התלמידים והתלמידות (והמורה) משיבים על שאלון אישי באופן אנונימי. בשאלון מופיעות שאלות לגבי אופן ההשתתפות שלנו בשיח בכיתה: מה המצב הנוכחי של השיח הכיתתי שלנו? מה הייתי רוצה שישתנה? מה יעזור לי לשנות? מה הציפיות שלי מעצמי, מהכיתה ומהמורה?

שאלון אישי אנונימי לתלמידים ותלמידות - הצעה לשאלות

- < מה מאפיין את ההשתתפות שלי בכיתה? אני בדרך כלל (שואלת שאלות; מגיב לדברים של אחרים; עונה על שאלות המורה; מביעה עמדה אישית; אחר)
- < אני מרגיש/ה הכי בנוח להשתתף כש...
- < מה הייתי רוצה לשנות בהשתתפות שלי?
- < מה יכול לעזור לי כדי להשתתף יותר בשיעור?
- < מהן הציפיות שלי מהתלמידות ומהתלמידים האחרים בכיתה?
- < מהן הציפיות שלי מהמורה?

שאלון אישי למורה - הצעה לשאלות

- < מה הייתי רוצה שישתנה בשיח בכיתה שלי?
- < מה הציפיות שלי מעצמי?
- < מה הייתי משנה בהוראה שלי?
- < מה הייתי עושה מחר בבוקר כדי לשנות את השיח בכיתה?

דגשים למורה

- יש כמה הכרעות שחשוב לקבל לפני יישום שלב זה:
- < האם השאלון ינתן כעבודת כיתה אישית או שינתן כשיעורי בית?
 - < האם השאלון יוגש למורה או ישמש רק לעיבוד אישי שיתרום לדיון?
 - < המלצה: את השאלון האישי אפשר להכין כקובץ מודפס או כטופס גוגל דיגיטלי (google form) המאפשר ריכוז של הממצאים לטובת עיבוד בקבוצות.
 - < המלצה: כדי לקבל תוצאות אותנטיות ולייצר מרחב בטוח מומלץ שהשאלונים יהיו אנונימיים מלבד ציון של מגדר (בן או בת).

שלב ב | מה המצב? מיפוי דפוסי ההשתתפות הנוכחיים בכיתה

1. מחלקים את הכיתה לקבוצות עבודה קטנות.

אפשר שהמורה תקבע את החלוקה, ואפשר שהתלמידים והתלמידות יבחרו בעצמם כיצד להתחלק כך שירגישו בנוח להביע עמדות אישיות בקבוצה.

2. כל קבוצה בוחרת ראש או ראשת קבוצה להנחיית דיון בקבוצה והצגת הממצאים.

3. כל קבוצה בוחרת תלמיד או תלמידה שיתעדו את התהליך הקבוצתי (מגדלור/ית) ויכתבו רעיונות, רגשות, הסכמות.

המשימה הקבוצתית: תיאור המצב הקיים בכיתה. להלן כמה אפשרויות, אך ראשית, כל קבוצה תקבל דף שאלות מנחות שעליה לדון בהן לפני השלמת התוצר הקבוצתי.

הצעה לשאלות לקבוצות

- < אצלנו בכיתה: מהן הדרכים להשתתף? מי משתתף בשיעור? מי משתתף יותר בשיעור – בנים או בנות או במידה שווה?
- < מה עוזר להשתתף בשיעור?
- < מה מונע מתלמידים ותלמידות להשתתף בשיעור?
- < איך תלמידים ותלמידות מגיבים להשתתפות של אחרים?
- < מה אני עושה כשאני לא מבינ/ה משהו בשיעור?
- < מה אני עושה במקרה של חוסר הסכמה עם אחר?

לאחר הדיון בשאלות אפשר לבחור אחת משתי האפשרויות האלה

אפשרות א: סיפור מסגרת

למשל: כתבת חינוך מהטלוויזיה מגיעה לכיתה במסגרת כתבה שהיא עורכת על בתי ספר בישראל. השאלה הראשונה שהיא שואלת היא: איך נראה בדרך כלל השיח בכיתה? מה תספרו לה? התבססו על הדיון שקיימתם בעקבות דף השאלות.

אפשרות ב: מפת שיח כיתתי

למשל: ציירו את מפת ההשתתפות הכיתתית על גבי בריסטול. המפה אמורה לעזור למי שאינו מכיר מקרוב את הכיתה שלנו להבין איך נראית השתתפות אצלנו בכיתה. השתמשו באיורים, בחיצים ובהסברים מילוליים קצרים כדי לתאר את המצב. התייחסו לרגשות, לסיבות להשתתפות בשיעור ולסיבות לאי-השתתפות בשיעור. חשוב: התרשים צריך להתבסס על הדיון שקיימתם בעקבות דף השאלות. כתבו את התשובות על דף והגישו אותו עם התרשים.

4. הצגת תוצרים במליאה

כל קבוצה מציגה בפני הכיתה את התוצר שלה. המורה מסכמת על הלוח תובנות מרכזיות. בשלב הזה אפשר להדגיש תובנות מרכזיות שעלו בשלב השאלונים האישיים: "תלמידים ותלמידות רבים חושבים ש... / מרגישים ש... / היו רוצים ש..." (אם השאלון נערך בגיליון אלקטרוני אפשר לכמת את התשובות ולהציגן בפני הכיתה).

שלב ג | איך נשנה את המצב? (עבודה בקבוצות קטנות)

בשלב הזה הכיתה שוב נחלקת לקבוצות קטנות שמקיימות דיון על הדרכים לקידום שיח הוגן מגדרית בכיתה. כל קבוצה בוחרת תלמיד או תלמידה שיתעדו את הדיון ויכתבו את הרעיונות ודרכי פעולה האפשריות להרחבת ההשתתפות של כל התלמידים והתלמידות בשיח בכיתה.

חשוב לעודד את התלמידים והתלמידות להציע רעיונות שונים ומגוונים.
נדגיש: שום רעיון אינו טיפשי!

שלב ד | למה נתחייב? (במליאה)

בהובלת המורה, ננסח יחד "תקנון כיתתי" לקידום שיח הוגן מגדרית, לפי השלבים האלה:

1. הצגת הרעיונות ודרכי הפעולה

נציגי הקבוצות יציגו שניים-שלושה רעיונות שעלו בשלב הקודם, וידגישו איזו בעיה תיפתר ("אם נעשה ככה... אז...") ולמי זה יכול לעזור (למורה, לתלמידים, לתלמידות, לכולם).

2. דיון כיתתי בכל אחת מהחלופות שהוצעו

- < למי עשויה דרך הפעולה הזו להתאים?
- < למה זו דרך פעולה טובה?
- < מה הבעיות והאתגרים של פעולה זו?

3. אנחנו מתחייבים ומתחייבות

בוחרים את הרעיונות ודרכי הפעולה ליישום בכיתה, ומנסחים קריטריונים להצלחה:
< איך נדע שהצלחנו (מה צריך לקרות)?
< מה נשאל את עצמנו?
< בכל כמה זמן נבדוק את עצמנו?
ננסח יחד עם התלמידים והתלמידות כמה כללים או החלטות מחייבות, כולל פעולות קונקרטיות ולוח זמנים ליישום.

הצעה

אפשר לעצב 'קופסת הוגנות כיתתית' המבוססת על הסכמה משותפת, מתוך הרעיונות שעלו בקבוצות. נקבע יחד סדירות שבה שולפים ובוחרים אם ועד כמה מתממשות ההסכמות בכיתה.

להרחבה

נוסף להצעות ולמהלך המתוארים לעיל, ניתן להמשיך ולהעמיק בתהליך בכמה דרכים. להלן תוכלו למצוא המלצות והצעות עבור:

1. המשך התהליך הפדגוגי בכיתה בעקבות השימוש בכלי
2. עבודה ולמידה עם עמיתים ועמיתות בצוות החינוכי לאחר ההתנסות בכלי
3. שיח על היתרונות והחסרונות שעלו בתהליך הפיתוח והמחקר

1. המשך התהליך הפדגוגי בכיתה

- **דיון כיתתי בנושא השתתפות:** אפשר להקדיש שיעור לדיון עשיר בכיתה על המושג 'השתתפות': האופי הרבגוני של השתתפות וכיצד השתתפות או אי-השתתפות משפיעות על שוויון מגדרי בכיתה. אפשר לדון בשאלות כמו: הקול של מי נשמע ובא לידי ביטוי? מהו המחיר שאנחנו משלמים? איך השתתפות משתקפת גם בחיים שלנו מחוץ לכיתה: בבית עם המשפחה, עם חברים חברות? הדיון יכול להתקיים במסגרת שיעורי חינוך או שיעור כישורי חיים.
- **שילוב המהלך ההשתתפותי בתוכנית הלימודים:** אפשר ליישם את המהלך בהדרגה לאורך השנה, בתהליך פדגוגי המתחשב בתהליכי הצמיחה וההתבססות של מודעות מגדרית ובזמן הנדרש כדי לייצר הסכמות רחבות בכיתה ביחס לדרכי פעולה. מהלך כזה הופך את הפרקטיקה לתהליך פדגוגי מתמשך המאפשר הטמעה בדרכי החשיבה והפעולה בכיתה ולא נותר כפרויקט חד-פעמי. כך למשל אפשר לבנות תוכנית שנתית עם נקודות רפלקציה ושינוי.
- **שילוב המהלך המגדרי במהלך נרחב החוקר ומבסס את החיים המשותפים בכיתה:** קיום שיח בכיתה בנוגע ליחסים בכיתה ולאקלים הכיתתי והקשור למגוון נושאים, כולל יחסים מגדריים. שיח שצומח מתוך שאלות, ללא תשובות שיפוטיות המאפשר לגעת גם בסוגיות כלליות של הוגנות הקשורות במעמד, במוצא, בהשתייכות קבוצתית וביחסי כוח כיתתיים אחרים. השיח תורם להתבוננות הוליסטית ולפיתוח חשיבה ביקורתית רחבה על נושא ההוגנות בכיתה. חשוב להדגיש את נקודת הפתיחה המגדרית מחשש שזו לא תבוא לידי ביטוי בהיותה לעיתים קרובות סמויה מן העין.

2. עבודה ולמידה עם עמיתים ועמיתות בצוות החינוכי לאחר ההתנסות בכלי

בעבודה עם הצוות החינוכי המתנסה במהלך אפשר להתייחס לדילמות שונות שעלו ולדון בהן יחד:

- מקומה ותפקידה של המורה בקידום הוגנות מגדרית בשיח (למשל בלמידת עמיתים של הצוות ניתן לדון באופן בתובנות שעלו בשאלונים של התלמידים והתלמידות בחלק המתאר ציפיות מהמורה).
- דילמות והצעות הנוגעות לאופן העבודה עם הכלי (מה קודם למה?; מהו אופן החלוקה המיטבי לקבוצות?; שיתוף בדרכים שונות ליישום החלק הקבוצתי; בניית השאלונים האישיים; ועוד).
- המתח שבין האחריות האישית של כל תלמיד ותלמידה לבין האחריות הכיתתית ומניעת שיח של האשמה וביוש.

- דילמת האיזון בין העיסוק בהוגנות מגדרית לבין העיסוק בהוגנות בשיח באופן כללי.
3. שיח על היתרונות והחסרונות שעלו בתהליך הפיתוח והמחקר של הכלי

יתרונות השימוש בפרקטיקה

- חידוד המודעות בכיתה להבדלים מגדריים בדפוסי השיח בין בנים לבנות בכיתה.
- רתימת התלמידים והתלמידות כשותפים מלאים להרחבת ההשתתפות וקידום ההוגנות המגדרית בכיתה.
- הפחתת המתח בין הבנים לבנות במהלך מובנה שמייצר דינמיקה חיובית שבה כל הכיתה לוקחת אחריות ביחד למאמץ כיתתי על ההוגנות בשיח (בניגוד לשיח אשמה המופנה כלפי בנים).
- השימוש בשאלונים אישיים ואנונימיים יוצר מרחב בטוח לשיתופים אישיים ואותנטיים שתורמים להבנה עמוקה של האתגרים בכיתה הספציפית.

אתגרי השימוש בפרקטיקה

- המהלך דורש תכנון מוקדם ומדוקדק כדי שישתלב אורגנית במהלכי ההוראה וברצף של תוכנית הלימודים הכוללת.
- נדרשת תשומת לב ורגישות בניסוח שאלות מותאמות ומגוונות לשאלונים האישיים.
- שמירה על האנונימיות של תלמידים ותלמידות.
- יישום המהלך עשוי לעורר חשש של מורים ומורות מקצועיים, שאינם מחנכים בכיתה. המהלך יכול להיות מנוגד לדרכי הוראה של מורות אחרות (למשל עבודה בקבוצות או בזוגות). נדרש תיאום בין המורים והמורות המלמדים בכיתה.
- ניתוח כמותני של שאלונים אישיים עלול להוביל לפרשנות חד-מימדית ומוטית (למשל מצב שבו הנתונים הכמותיים הנוגעים להיקף ההשתתפות אינם משקפים הבדלים באחוזי ההשתתפות אבל מתעלמים מהבדלים באיכות ההשתתפות שעלו במקומות אחרים בשאלון או בדיונים).
- למורה (ולראש הקבוצה) תפקיד חשוב בניהול המהלך ויצירת מרחב בטוח המעודד השתתפות של בנות ובנים שקולם לרוב לא נשמע וחשוב ללמוד מהם, וזאת בלי לייצר תחושת מבוכה או סימון שלילי המעורר אשמה.
- איזון בין הסכמות העוסקות בהוגנות באופן כללי לבין חידוד הפרספקטיבה המגדרית – מתח בין גישה ממוקדת מגדר לגישה הוליסטית המדגישה טיפוח הוגנות כללית בכיתה.
- אתגר במעבר משלב התובנות והרעיונות ליצירת הסכמות ופרקטיקות אפקטיביות ובנות קיימא לאורך זמן.

מקורות

מנוסביץ, ע' (2019). "פדגוגיה דליברטיבית כמודל יישומי לאינטגרציה של למידה חברתית-רגשית בתוכנית הלימודים". בטאון מכון מופת, 64.

מתיוז, ד' (2017). פוליטיקה של האזרחים: מציאת דרכים דמוקרטיות לעיצוב העתיד המשותף. ירושלים: הפורום להסכמה אזרחית. (מהדורה עברית של המקור Mathews, 1999).